

[B] **DEFTIGE DAMES EN VISWIJVEN.
TWEË WANDELBOEKEN OVER NEDERLAND**

Er valt veel positiefs te zeggen over twee nieuwe boeken over Nederland, wandelboeken volgens hun flaptekst. We leren veel, maar worden we er wijzer van? Het ene boek, *Langs de nullijn* van Sietse van der Hoek (1944), belooft een wandeling van Goes naar Groningen, langs de lijn waar het Nederland onder de zeespiegel het landsdeel boven de zeespiegel raakt. Het andere, *Voettocht naar het hart van het land* van Jan Schuurman Hess (1956), heeft als ondertitel: *Hoe sociaal en democratisch zijn we nog?*

Dit tweede boek is ontstaan uit de crisis van de sociaaldemocratische partij PvdA. De auteur heeft gedurende twee jaar bijna elke donderdag en vrijdag door zijn land gelopen om datgene te doen wat zijn partij te weinig heeft gedaan: gewone mensen met gewone problemen ontmoeten. Het is een ambitieus, zij het niet noodzakelijk aantrekkelijk plan.

De problemen die hij zoekt, vindt hij meer dan voldoende: jongeren die geen moer vinden aan hun onderwijs, zelfstandigen die ten onder gaan, oudere werklozen die niet meer aan de bak komen, verzorgend personeel dat geen tijd meer heeft om te verzorgen, scholen of ziekenhuizen die fabrieken worden, waarbij de winstrekening belangrijker wordt dan de menselijke schaal. Een persoon met een handicap wordt overgeplaatst omdat hij potentieel te lastig is voor zijn huidige begeleiders, hoewel hij het bij hen naar zijn zin heeft. Een poetsvrouw mag precies afgemeten anderhalve minuut besteden aan de schoonmaak van een klas.

De wandeling is bij Jan Schuurman Hess prominent aanwezig, hij is nat, koud of verhit en dorstig. Maar de bedoeling van de methode, om hem tot vertraging te verplichten, en tot ontmoetingen met de bevolking, valt in het boekverslag omgekeerd uit. De seizoenen vliegen voorbij, en per seizoen zijn er vele steden en dorpen, en per stad een wervelwind aan mensen. In dat alles zit voldoende materiaal om de lezer te boeien, maar de beschrijvingen en ontmoetingen eindigen vaak voor het echt interessant wordt, want dan moet de auteur snel verder. Het heeft niet alleen te maken met de haast van de reiziger die voor de nacht een bed moet vinden.

In het Limburgse Thorn wordt vermeld dat de plaats sinds de Middeleeuwen een “onafhankelijke deftighedamesstaat” was, met “een eigen munt en een eigen vorstin”. Dat bleef zo tot de Franse revolutie Thorn inlijfde bij de republiek. De aandacht is dan afgeleid van de sociaaldemocratie en de maatschappelijke problemen en men zou dan wel meer dan twee zinnen uitleg willen krijgen over de deftige dames van weleer. In dit geval kun je nog argumenteren dat dit het onderwerp van het boek niet is.

Maar wat met een eerdere passage? De auteur laat zijn haar knippen in Sint-Willibrord, bij Etten-Leur, in een salon met de onvergetelijke naam Kam en Schaar Voor Hem en Voor Haar. Hij noteert dat Sint-Willibrord, 't Eike in de volksmond, bekend is van wielrenners en biljarters (overigens misschien nog meer van smartlapkoningin Corry van de Rekels). Het is, lezen we, een plaats met een weliswaar gesloten, maar hartelijke en onderling solidaire bevolking. De PVV van Geert Wilders, luidt de vervolgzin, haalt er de absolute meerderheid. Fascinerend: de combinatie tussen alom geprezen interne solidariteit en stemgedrag dat wijst op niet-solidariteit met anderen. Dit zou heel wat meer verdienen dan enkele zinnen over een van die anderen – een schrikkerige Poolse kapster.

Ik zou ook wel meer willen weten over de PVV-politica, geboren in een deftig katholiek geslacht, die eerst in een debat de islam met de grond gelijkmaakt, moslims stoer beledigt, om vervolgens in haar auto een potje te zitten grienen.

Soms had ik de indruk dat mensen gewoon de passerende wandelaar aangrijpen om te klagen, of dat de auteur, die af en toe de vertegenwoordiger speelt van het Ministerie van Goede Bedoelingen (en dat valt te verkiezen boven het Ministerie voor Kwade Bedoelingen), iets te vurig ingaat op problemen die uiteindelijk eerder het gevolg zijn van samenlopende omstandigheden dan van falende politiek. Zou het niet van alle tijden zijn dat leerlingen vinden dat ze op school niets leren? Moet het onderwijs wel zo rechtstreeks op een beroep voorbereiden, zoals enkele jongeren verzuchten, en de vakken die niets met dat latere beroep te maken hebben maar laten vallen? Wordt de school daardoor niet nog meer een maatschappelijke winstfabriek?

Wat het boek het lezen meer dan waard maakt,

zijn de gevallen waarbij gesprekspartners komen klem te zitten tussen de regels die sociaaldemocraten of andere politici, eventueel in samenspraak met Europa, hebben uitgevaardigd.

Opnieuw, het gaat maar om één paragraaf. De al vermelde poetsvrouw die tot haar eigen frustratie slechts anderhalve minuut per klas mag besteden (net genoeg om de snotbellen van de tafeltjes te vegen, zegt ze zelf), komt ter sprake tijdens een discussie waarbij onder meer PvdA-kopstuk Job Cohen en gewezen PvdA-minister Marcel van Dam (intussen uit de partij getreden) het woord voeren. Van Dam legt de schuld bij de PvdA. Cohen legt de schuld bij de wethouder en het gemeentebestuur. En de wethouder zegt dat ze niet kan ingrijpen – de schooldirectie beslist immers autonoom. Bovendien moeten volgens regels van Europa de poetsopdrachten opengesteld worden en dan wint volautomatisch de goedkoopste offerte. In die ene paragraaf wordt de problematiek samengebonden die Jan Schuurman Hess wou blootleggen.

Langs de nullijn van Sietse van der Hoek (een gewezen *Volkskrant*-journalist, Jan Schuurman Hess werkte een tijd bij de krant *De Morgen*) is volgens de flaptekst ook een wandelboek, maar als er al gewandeld wordt, is dat nauwelijks tot de tekst doorgedrongen. Waar het vorige boek tot ademnood leidt bij de lezer, is dit boek breedvoeriger, rustiger, met meer over minder, en met anekdotes die naar een bevredigende pointe worden geleid. In een passage over de campagne die de pacifistische PSP in 1971 voerde met een legendarische en in die tijd ronduit revolutionaire affiche van een de armen uitstreckende blote vrouw, tegen de achtergrond van een half geïnteresseerde koe (slogan: PSP, ontwapenend), is het toch goed om te weten dat de affiche, die tot vandaag wordt bekeken, bijdroeg tot een halvering van het aantal zetels, van vier naar twee.

Dit boek zit vol van dergelijke weetjes. Of theorieën. Dat er een verband zou bestaan tussen barokmuziek en de zee. Je ziet er zo de zwakke kanten van (Bach, Händel en Telemann zijn alledrie in het diepe binnenland geboren), maar als hypothese is het intrigerend (je zou de theorie ook kunnen verfijnen, nadat de laaglanders een zeebarok hadden ontwikkeld, kwamen Bach en co met een landbarok). Dat de Nederlandse omroep in Hilversum belandde

omdat de echtgenote of de huishoudster van de toenmalige directeur het Gooi niet wou verlaten en al zeker niet naar Amsterdam wou verhuizen, heeft ook iets aannemelijks. Of dat viswijven het woord wijf een slechte bijklank gegeven hebben, daar waar in Engelstalig of Duits gebied (wife, Weib) het woord een neutrale betekenis heeft gehouden. Visverkoop was in Holland grotendeels vrouwenwerk, en het werd uitgeoefend door vrouwen die niet op hun mond waren gevallen. De politie zag zich af en toe genoodzaakt speciale verordeningen uit te vaardigen om al te scherpe vrouwen tongen uit de visser te beteugelen. Viswijven stonden meerdere keren aan de basis van voedselrellen of belastingopstanden. Dat ene beroep heeft het voor alle wijven verpest.

Er loopt, dat is het uitgangspunt van dit boek, een lijn door Nederland, de o-NAP-lijn, o meter op Nieuw Amsterdams Peil. Links van die lijn leven mensen beneden zeeniveau, rechts boven. Links moest men polderen om te overleven, en om op langere termijn te kunnen polderen moest er een soort basisdemocratie ontwikkeld worden. Rechts niet. Links zat de vindingrijkheid en de tolerantie, rechts het antisemitisme. Links begon al vroeg met geboortebeperving terwijl aan de rechterkant de kinderweelde werd bezongen. Links was er de maakbare wereld, rechts zitten de legerbasissen en de asielcentra. Enfin, dat is het uitgangspunt van het boek, ontwikkeld in de eerste bladzijden.

Na dat vertrekpunt wordt het alleen maar ingewikkelder, en genuanceerder, of verwarrender. Tot ik in ieder geval de draad kwijt raakte. De Biblebelt, het conservatiefste deel van Nederland, ligt voor ongeveer de helft onder de zeespiegel. Aan de hogere kant heb je steden als Zwolle en Deventer, die een hele tijd enthousiast de progressieve tendensen volgden, en soms progressiever waren dan dieper gelegen steden. En maakte het uiteindelijk wat uit voor de omroepen dat Hilversum boven de zeespiegel ligt? Niet echt, wellicht.

Dat het verwarrend wordt (wellicht omdat het verwarrend is), is in dit geval niet zo erg. De onderdelen van het boek, de vignetten, die van dicht of ver met de o-NAP-grens te maken hebben, houden onverminderd de aandacht vast. Of het nu om de scheldnamen van baggeraars gaat, om de ontstaansgeschiedenis van het winkelcentrum Hoog Catharijne in Utrecht, om Harderwijk als het wilde

westen van Nederland (vanuit Harderwijk vertrok het koloniale leger naar Oost-Indië, het latere Indonesië), of om de vreemde positionering van de kerk in Elburg, Sietse van der Hoek voert de lezer mee. Achteraf weet die veel meer, zij het niet noodzakelijk over de o-lijn.

RUDI ROTTHIER

JAN SCHURMAN HESS, *Voettocht naar het hart van het land. Hoe sociaal en democratisch zijn we nog?*, Atlas Contact, Amsterdam, 2014, 301 p.

SIETSE VAN DER HOEK, *Langs de nullijn. De twee kanten van Nederland*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2014, 341 p.
